

Z E Z J A W I S K W S P Ó Ł C Z E S N E G O J Ę Z Y K A C Z E S K I E G O

Milan HRDLIČKA
Univerzita Karlova, Praha

DOI: 10.14746/bo.2023.4.10

Jede na Pálavské vrchy¹

Keywords: preposition, Czech as a foreign language, the textbook of Czech language for foreigners, linguo-didactics, local meaning, linguo-didactic proposition

Klíčová slova: předložka, čeština jako cizí jazyk, učebnice češtiny pro cizince, lingvodidaktika, význam lokální, lingvodidaktická poučka

Abstract

The usage of the primary prepositions *do* + genitive (*G*) and *na* + accusative (*A*) (not only in local, dynamic and directional, i.e. a direction designating meaning) in speech is rather difficult for people speaking foreign language. In case of a range of mountains the preposition *do* + *G* is usually connected with the plural (*do Krkonoš*), while the preposition *na* + *A* with the singular (*na Šumavu*). Nevertheless, in practical speech we can meet with exceptions. In this study the occurrence of prepositions for *les* – forest – (*do Českého lesa*), *pohoří* – range of mountains – (*do pohoří Rila*), *vrch* – hill – (*na Žďárské vrchy*) and *výšina* – height – (*na Golanské výšiny*) is analysed. The distribution of the above prepositions is commented briefly from the linguo-didactic point of view.

Řečové užití primárních předložek *do* + *G* a *na* + *Ak* (a to nejen ve významu lokálním dynamickým směrovém, tedy pohybu určitým směrem) je pro jinojazyčné mluvčí dosti obtížné. V případě pohoří se prepozice *do* + *G* pojí obvykle s pohořími v plurálu (*do Krkonoš*), prepozice *na* + *Ak* s pohořími v singuláru (*na Šumavu*). V řečové praxi se však setkáváme s různými výjimkami. V příspěvku se analyzuje výskyt prepozic s pojmenováními *les* (*do Českého lesa*), *pohoří* (*do pohoří Rila*), *vrch* (*na Žďárské vrchy*) a *výšina* (*na Golanské výšiny*). Řečová distribuce zmíněných předložek je z lingvodidaktického hlediska stručně komentována.

České předložky patří z pohledu oslovených zahraničních bohemistů studujících na Ústavu bohemistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze jednoznačně k nejobtížnějším kapitolám mluvnice češtiny (blíže Hrdlička 2000), a to

¹ Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti Lingvistika.

z několika relevantních příčin. Lze je rozdělit do dvou základních skupin, a sice na důvody povahy a) jazykové a b) lingvodidaktické.

Ad a) Vedle značného, a nadto stále rostoucího počtu českých předložek (k 19 prepozicím primárním je třeba v současnosti přičíst přes 500 prepozic sekundárních, viz Vlková 1988 aj.)² připomínáme značnou pestrost jejich významů (v tuzemské odborné literatuře se uvádí na 20 významových celků, např. předložková spojení s významem místním, časovým, účelu, příčiny, způsobu, zřetele, podmínky apod. viz Kroupová 1985, Blatná 2006 aj.), ale také nemalou synonymii i různou stylovou platnost předložek (srov. *Nebylo to k nim / vůči nim příliš vstřícné; Pohádali se nejspíš kvůli penězům / pro peníze / skrz peníze*). Upozorníme rovněž na nemalé nebezpečí interference, která se obvykle projevuje řečovým užíváním neadekvátních předložek i nevhodných pádů (viz polské *Jdu do doktora* místo náležitého *Jdu k doktorovi*, ruské *Je to pro nich* místo správného *Je to pro ně* aj.).

Ad b) Situaci jinojazyčným mluvčím zpravidla neusnadňuje ani stávající zpracování daného slovního druhu v mnohých učebních materiálech češtiny pro cizince, které se kromě jiného vyznačuje výrazným sémaziologickým přístupem,³ nežádoucím formalismem a nezřídka absencí vhodných lingvodidaktických instrukcí (ty jsou často zapotřebí zejména k adekvátnímu užívání sémanticky prázdných či chudých předložek původních), blíže Hrdlička 2000, 2009 aj.

Jednu z důležitých, dalo by se říci bazových oblastí (rozsáhlou a složitou, srov. Hrdlička 2001, 2022) představují velmi početná a významově bohatě rozrůzněná předložková spojení s významem místním (ADV Loc). V příspěvku se stručně zastavíme u řečového užití předložek *do + G* a *na + Ak* (obě patří v současném jazyce nejen mezi nejužívanější české prepozice, ale lexémy vůbec) ve významu dynamickém směrovém (pohyb určitým směrem) s vybranými pojmenováními českých i zahraničních pohoří. Tato oblast sice představuje jen zlomek celé problematiky, s níž se v různé míře setkávají jinojazyční mluvčí v podstatě již od počátků akvizice češtiny, přesto je důležitá a zajímavá.

Na konkurenční uplatnění zmíněných původních předložek narážíme již v obecné rovině, srov. spojení *Jede na hory* versus *Jede do hor*.⁴ V prvním případě, v každo-

² Monosylabické primární prepozice se vyjma předložku *k* překrývají se slovesnými prefixy. Při této příležitosti poukážeme na jejich úzkou řečovou kooperaci a vzájemnou účelnou provázanost. V komunikátu podporuje předložka význam předpony, odpovídá jí svou funkcí, resp. významem (*Auto vjelo do garáže; Vyšel z ředitelovy kanceláře*), nezřídka i svou formou (*Napsala to na papír; Předstoupil před shromážděné studenty*).

³ Alespoň v učebnicích češtiny pro pokročilejší jinojazyčné mluvčí bychom se přimlouvali za výraznější uplatňování přístupu onomaziologického (tedy za popis prepozic přehledný, systematický, uspořádaný po významových celcích), který ovšem znemožňuje stávající tradiční a dominantní horizontální prezentace české deklinace, resp. systému pádů.

⁴ Rolí může hrát i význam „vzdálený cíl cesty“, srov. analogická spojení *Jede na tábor* x *Jede (= vjíždí) do tábora, Chystají se jet na poušť* x *Chystají se vyrazit do pouště* atd. Zajímavý případ

denní komunikaci nepoměrně častějším, má mluvčí podle našeho soudu obvykle na mysli běžnou cestu (za účelem turistiky, lyžování aj.), kdežto z druhé alternativy je možné vyvozovat, že se může jednat o zdůraznění zamýšleného proniknutí do příslušného teritoria, do „nitra“ hor, „dovnitř“ (v úvahu připadá kupř. výzkumná expedice, horolezecká výprava apod.).

Jakým způsobem řečový výskyt prepozic v daných kontextech nerodilému mluvčímu češtiny srozumitelně a naučitelným způsobem vyložit? První pokusy dobrat se spolehlivých doporučení⁵ očekávaný výsledek nepřinesly (srov. naprosto neuspokojivý výklad Máruv,⁶ který zcela opomíjel klíčovou roli mluvnického čísla), mapovaly totiž situaci pouze dílčím způsobem.

S určitým odstupem se objevuje jednoduchá, avšak vcelku osvědčená poučka: jednotlivé vrcholy či celá pohoří v čísle jednotném se užívají s předložkou *na + Ak* (*na Sněžku, na Králický Sněžník, na Milešovku, na Ještěd, na Praděd, na Říp / na horu Říp, na Kunětickou horu, na Svatý kopeček, na Jánský vrch; na Šumavu, na Kavkaz, na Malou Fatru, na Ural, na Českomoravskou vysočinu, na Dražanskou vrchovinu, na Plzeňskou pahorkatinu, na Tibetskou plošinu, na Starou planinu*), jsou-li v plurálu, užívá se s velkou pravidelností prepozice *do + G* (*do Krkonoš, do Beskyd, do Jeseníků, do Javorníků, do Karpat, do Krušných hor, do Orlických hor, do Vysokých Tater, do Alp, do And, do Pyrenejí*), viz Hrdlička 2000 aj.

Jak je ze selektivního přehledu zřejmé, platí ona lingvodidaktická instrukce spolehlivě jak v případech, kdy není zmíněna povaha geografického útvaru (*hory, vrchovina, vysočina, pahorkatina, planina, plošina*), tak také v situacích opačných.

V řečové praxi se ovšem setkáváme s určitými spojeními, která výše zmíněnému pravidlu nepodléhají. Připomeneme alespoň některé z nich, zejména ta předložková vyjádření, která jsou podle našeho soudu pro pokročilejší zahraniční bohemisty z ko-

představuje syntagma *Jede na Kavčí hory* (část Prahy).

Prepozice *do + G* vykazuje výraznou tendenci pojit se s prostory a s lokalitami spíše uzavřenými, ohraničenými, vůči okolí níže položenými (ať přírodními, nebo člověkem vytvořenými), např. *do propasti, do údolí, do nížiny, do průrvy, do rokle, do kaňonu, do soutěsky, do průsmyku, do Povltaví* (do údolí podél daného toku), *do Podkrkonoší* (dolů pod zmíněné pohoří, na jeho úbočí), *do příkopu, do sklepa, do suterénu, do podchodu, do šachty, do jámy, do dolu, do zákopu* atd. Předložka *na + Ak* obvykle uvozuje útvary s parametry právě opačnými. Nezřídka se ovšem jedná o významy účelové (ADV Fin), srov. *Jde na oběd* – ptáme se nikoliv „jde kam?“, ale „proč?“, „za jakým cílem?“, „za jakým účelem?“ – aby obědval.

⁵ K výrazným příspěvkům (ovšem s podstatně širším dopadem) patří kupř. Daneš 1964, Čechová 1981, Čermák 1996 aj.

⁶ „Také u názvů pohoří není situace jednoduchá. Je sice pouze spojení *na Šumavu, na Šumavě* proti výhradnímu *do Tater, v Tatrách*, ale u názvu Krkonoše máme kolísání *na Krkonoše, na Krkonoších/do Krkonoš, v Krkonoších*. Obojí spojení je přibližně stejně časté, někdy se uplatňuje ovšem i jenný stylistický rozdíl. U názvů cizích pohoří je téměř výhradně spojení *s v a do: do Alp...*“ (Mára 1968, s. 132).

munikačního hlediska relevantní, a pokusíme se odchylnou řečovou distribucí uvažovaných předložek stručně okomentovat.

- 1) Jednu z nepočtených výjimek potvrzujících pravidlo představuje syntagma *Jede do Himálaje*. To je ovšem snadno osvojitelné a jeho náležité užití podle našeho mínění nepůsobí jinojazyčnému uživateli zásadnější potíže. Obdobně se s předložkou *do + G* mohou pojit i jiná pohoří (*Jede do Hindúkuše, do Sierra Nevady, do Centrálního masivu* aj., patrně vlivem expanze konkurenční předložky *na + Ak* se však můžeme variantně setkávat i s ní). Rolí může sehrávat i formální tvarosloví: jde-li o méně užívané názvy hor, nabízí se „invariantní“ tvar akuzativu (formálně shodný s nominativem), kterému může dát mluvčí přednost před potenciálně tvarově nejistou formou genitivu, srov. *Jede na Rodopy, na Pirin* apod.
- 2) Jinou odchylkou je spojení předložky *do + G* s lexémem *les*, srov. *Jede do Českého lesa, do Slavkovského lesa, do Bavorského lesa* atd. Vysvětlení je zde vcelku prosté. Obecné pojmenování *les* (přestože je v singuláru) se ustáleně pojí s danou prepozicí, a ta se nemění, ani když se zmíněné apelativum změní v proprium.
- 3) Systémově (a nejspíše uzuálně) se prepozice *do + G* pojí s pojmenováním *pohoří* (a také *středohoří*), a to i přes singulárovou podobu příslušného horského útvaru (jde o nominativ jmenovací, díky němuž se lze opět vyhnout případné obtížné flexi):⁷ *jede na Atlas, na Rilu* versus *do pohoří Atlas, do pohoří Rila; jede do Českého středohoří, do Francouzského středohoří*. Lexém *pohoří* může mít i význam konkretizující, upřesňující: uvede-li mluvčí např. *že jede do pohoří Chřiby, do pohoří Smrčiny*, je situace zřejmá, v opačném případě tomu tak být nemusí (komunikant se může domnívat, že se jedná o název obce aj.).
- 4) S plurálovými podobami pojmenování *vrch, výšina* se obvykle (na první pohled nepravdělně) pojí předložka *na + Ak*: *Jede na Pálavské vrchy* (ale i *na Pálavu*), *na Golanské výšiny*⁸ (ale také *na Golany*), *na Žďárské vrchy, na Hostýnské vrchy*, a to patrně z toho důvodu, že se říká „jít na vrch(ol)“, tedy na nejvyšší bod příslušného útvaru.

Co dodat závěrem? Snad jen tolik, že jsme daleci domnívat se, že by tímto stručným příspěvkem byla zmíněná problematika popsána, byť jen v relativní úplnosti. Ukazuje se totiž, že je natolik rozsáhlá, bohatá a pestrá, že její soustavnější analýza nepochybně nabídne a odhalí ještě další zajímavé lingvistické i lingvodidaktické tendence a podnětná zjištění.

Literatura

Blatná R., 2006, *Víceslovné předložky v současné češtině*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

⁷ Srov. i podobné *Jede do podhůří Krkonoš* aj.

⁸ Srov. ovšem spojení *vyndšet někoho do (nebeských, nadoblačných) výšin, závody do vrchu, jet na kopec* (na jeho vrchol) versus *jet do kopce* (pouze směřování vzhůru).

Čechová M., 1981, *K expanzi předložky na v současné jazykové praxi*, „Naše řeč“ 64, s. 33–45.

Čermák F., 1996, *Systém, funkce, forma a sémantika českých předložek*, „Slovo a slovesnost“ 57, s. 30–46.

Daneš F., 1964, *Malý průvodce po dnešní češtině*, Praha, Orbis.

Hrdlička M., 2000, *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*, Praha, Karolinum.

Hrdlička M., 2001, *K užívání předložkových spojení s významem místním*, „Bohemistyka“, č. 1, s. 137–152.

Hrdlička M., 2009, *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka*, Praha, Karolinum.

Hrdlička M., 2022, *Ke struktuře sémantického celku v onomaziologicky koncipovaném popisu mluvnické češtiny jako cizího jazyka*. „Journal of Slavic Languages“ 27, s. 1–17.

Kroupová L., 1985, *Sekundární předložky v současné spisovné češtině*, Praha, ÚJČ ČSAV.

Mára K., 1968, *Změny v užívání předložek v a na v současné češtině ve srovnání s polštinou*, „Slavica Pragensia“ X, s. 131–136.

Vlková V., 1988, *K některým aspektům užívání předložek*, In: Praktické kapitoly ze spisovné češtiny (J. Petr, ed.), Praha, ÚJČ ČSAV, s. 67–73.